

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Me?unarodni, interdisciplinarni, dvojezi?ni, online ?asopis

LJUDI RATA (2010)

James T. Synder

Opsada Sarajeva je bila najduža u modernoj Europi. Srpski separatisti podržani od strane Jugoslavije su okružili mladi glavni grad Bosne i Hercegovine, opkolili ga i strijeljali njegove stanovnike u trajanju od hiljadu dana, po?evši od petog Aprila 1992. Suo?avaju?i se sa odlu?nim oružanim otporom i stoi?kom populacijom, opsadne snage nikada nisu pokušale zauzeti grad, a nakon što je dejtonskim sporazumom okon?an rat 1995, opsada je povu?ena 29. februara 1996. Sarajevo nije palo kao ostale muslimanske enklave, poput Srebrenice, Goražda i Žepa, ali na hiljade ljudi je ubijeno i desetine hiljada je protjerano iz svojih domova, od kojih se ve?ina više nikada nije vratila. Petnaest godina kasnije, Bosna i Hercegovina se djelomi?no oporavila od rata.

Me?unarodni sud za rat u Jugoslaviji je tri puta stariji od samog sukoba, me?utim nalozi za hapšenje su još uvijek neriješeni. Srbi koji su pokušali izvršiti etni?ko ?iš?enje ?uvenog kozmopolitskog Sarajeva– pravoslavna i katoli?ka biskupija je samo jedan most udaljena od sinagoga u gradu od stotinu džamija–su postigli samo suprotno: izbrisali su sebe iz grada. Danas je skoro u potpunosti muslimanski. Me?utim, stanovništvo se nikada nije oporavilo; Procjenjuje se da je danas broj stanovnika u Sarajevu tri ?etvrtine koliki je bio 1991. godine.

Država je virtualni protektorat Europske unije i ostaje zaglibljena u bizantijskoj ustavnoj upravlja?koj strukturi, od kojih su obje bile cijena zaklju?enja sukoba. Podijeljena na osnovu vjerskih skupina– katoli?ki Hrvati, muslimanski Bošnjaci i pravoslavni Srbi, svi govore manje ili više isti jezik, iako Srbi koriste ?irilicu– Dejtonski sporazum je zaklju?ao zemlju u homogenu regiju i efektivno nastavlja ovu izolaciju jer nijedan politi?ar ne vidi prednost širenja utjecaja izvan njegove regije u cilju postizanja nacionalne funkcije. Rezultat je politi?ki zastoj i ekonomska stagnacija zemlje od ?etiri miliona stanovnika.

Ratno naslije?e sputava Bosnu i Hercegovinu, dok njeni susjedi idu naprijed. Bivše jugoslavenske republike, Slovenija i Hrvatska, su sada ?lanice NATO-a, te je Slovenija nedavno predsjedala u EU. Makedonija, zemlja koja je za dlaku izbjegla gra?anski rat 2001. godine i koja ima upola manje stanovništva od BiH, pretekla je Bosnu u pogledu BDP-a po stanovniku i paritetu kupovne mo?i. Bez obzira na to, Bosna i Hercegovina još uvijek teži ka Zapadu, te je podnijela zahtjev za ?lanstvo u NATO-u i EU.

Situacija u Bosni i Hercegovini ?ini rad male izdava?ke ku?e Connectum u Sarajevu, izvanrednijim, važnijim i vrijednijim. Osnovan 2004 godine, Connectum posjeduje katalog od oko 100 naslova. Gotovo svi su na bosanskom jeziku (raspad bivše Jugoslavije je doveo i do raspada jezi?ke porodice) osim dvije knjige koje su ovdje pregledane, a koje su napisali bosanski pisci u

iseljeništvu i objavili na engleskom. Ove knjige su zasad dostupne samo u Bosni i Hercegovini. Connectum nema međunarodnog distributera.

Nadati se je da će se to promijeniti jer na Zapadu postoji samo nekolicina glasova bosanskih muslimana iz rata. Zlatko Dizdarević, urednik sarajevskog dnevnog lista *Oslobodjenje* (koji herojski nije izostavio nijedan broj tokom rata), objavio je *Sarajevo: Ratni Dnevnik* 1993 godine. Nađa Halilbegović je objavila *My Childhood Under Fire* 2006. Semezdin Mehmedinović je objavio *Sarajevo Blues*, knjigu poezije, 2001. godine. Doprinosi Connectuma efektivno povećavaju broj radova bosanskih muslimana u prozi o ratu koji su dostupni na engleskom prijevodu.

Veoma je važno prepoznati ogromnu razliku između vlastitog jasnog glasa, čak i u prijevodu, i glasa prenesenog kroz strane pisce. U knjizi *Zašto je prevođenje važno*, Edith Grossman kaže da “prijevod proširuje našu mogućnost da kroz literaturu istražujemo misli i osjećanja ljudi iz drugog društva ili drugog vremena. Dozvoljava nam da uživamo u transformaciji stranog u poznato i da na kratko živimo izvan svoje kože, svojih sopstvenih predrasuda i zabluda.” Ova subjektivnost je važna: Kako bosanski muslimani doživljavaju svoj progon se u potpunosti razlikuje od toga kako ga doživljava ostatak svijeta.

Connectum je ponovo izdao *Sarajevo: Exodus of a City*, Dževada Karahasana u revidiranom prijevodu Slobodana Draculica, koji je neočekivano preminuo u septembru 2010 u Torontu. Izvorno objavljen 1994, predstavlja elegično posmatranje grada i patnje njegovih građana u to vrijeme. Karahasan je uspješan i plodan dramatičar i esejist, a njegova zapažanja su iznijeta na stranicama. Karahasanovi eseji će uvijek biti potpuno relevantni i svježiji iako se snimak pakla već odavno ohladio.

U svom eseju, “An Argument with a Frenchman,” on filozofski razmišlja o beskorisnosti raspravljanja o svom stanju i o stanju uma sa strancem koji je tokom opsade padobranom skočio u njegovu zemlju. Kako on može uvjeriti ovog uljeza, sa njegovim zapadnjačkim pojmovima materijalne udobnosti, šta mu dom znači čak i u ratnim uvjetima? “Nakon svih mojih pokušaja da ga uvjerim da mi je bolje nego što zaslužujem, Francuz je ponavljao kako ja mora da se osjećam grozno”, Karahasan napominje ironično. To je kontrapunkt sa političkim posljedicama, jer je opstanak Sarajeva, prije Dejtona, vjerovatno bio temeljen na tome da su njegovi stanovnici znatno nadmašili napadače. Ali Karahasanova poenta je važna za druga opkoljena društva čiji građani moraju da ponovo stvore društvenu strukturu nakon povlačenja hitnog slučaja, ali i zahtjeva da međunarodna zajednica razumije njihovo subjektivno stanje prije nego ih preplavi pomoći i sažaljenjem koje oni ne trebaju niti žele.

Karahasan zatim istražuje kako jezik biva uništen i kako postaje sredstvo razaranja u sukobu. Možda je neobično brinuti se o ovome, kad su minobacači i artiljerija puštali otpad na znamenitosti Sarajeva, a snajperisti punili groblja svježim grobovima. Ali on shvata kako zlobno korištenje jezika može podstaći i produžiti sukob, te se njegovo iskustvo može primjeniti i dalje od Balkana. Njegov esej “Književnost i Rat” je hladni prijekor, o zloupotrebi jezika i književnosti u političke i estetske svrhe, u najboljoj tradiciji Georga Orwella i Czeslawa Miłosza. Jezik je svet za Karahasana. “Svijet je prvo napisan”, on piše. “Svete knjige kažu da je on izgovoren riječima i sve što se dešava u njemu, dešava se prvenstveno u jeziku.” Kad jezik postane puklo sredstvo, kada mu se oduzme moralna svrha, tada postaje oskvrnjen, tvrdi on. A kada jezik postane dio krajolika uništenog ratom, onda može postati oružje. Ovo je više od napada na postmoderne igre riječi, kojih je on svjestan. On pokreće dvostruki napad na pisce koji estetiziraju ljudsko iskustvo, pogotovo ljudsku patnju, i one koji pišu, kako on to zove, “herojsku” književnost. Njegov gorki uvid se čini

tajanstvenim na prvi pogled ali se zapravo pokazuje zapanjujuće relevantnim obzirom na iskustvo u Iraku i Afganistanu tokom posljednjih nekoliko godina.

Analiziraju li prvi cilj—”umjetnost zarad umjetnosti,” u Karahasanovom sažetku—može se zaboraviti da su neka od najboljih novinarstava 1990tih bila fokusirana na bivšu Jugoslaviju. Samantha Power, Christiane Amanpour, Roy Gutman i drugi, su stekli ugled moralno angažiranom reportažom. Ali današnji ratovi favoriziraju one koji su napustili težak posao donošenja presude za rad istog zanata. Na primjer, samosvjesni, književni ratni izvještaj Sebastiana Jungera i Dextera Filkensaona, predaju moralni i ljudski sud moralnom buđenju. Usporedba postaje najviša vrijednost. Iako možda možemo razumjeti nešto o prirodi ratovanja itaju li ove knjige, nećemo razumjeti mnogo o ljudskom sukobu. Ovo je “književnost koja se oslobodila uklanjanjem svog značenja i smisla, razloga i vrijednosti.”

To je krivica ove “umjetnosti zarad umjetnosti”, koja je indirektno odgovorna za sve strahote savremenog svijeta... Odluka o tome da se bukvalno sve shvati kao estetski fenomen—u potpunosti zaobilaze li pitanja o dobru i istini—je umjetnička odluka. Ta odluka je započela u oblasti umjetnosti, te je postala karakteristika savremenog svijeta.

Kad Karahasan nastavlja opis herojske književnosti—”Ljudi u ovoj književnosti su u prvom redu Srbi, Hrvati, komunisti, rojalisti ili nešto slično, pa tek onda su to, na drugom ili trećem mjestu, ljudi sa ličnim osobinama,” on objašnjava—on piše o političkim traktatima, polemikama i uvredama. Ustvari, ono što je učinilo ratove u bivšoj Jugoslaviji posebno alarmantnim su bili samozvani nacionalistički intelektualci koji su pozivali na razaranje jugoslavenskog internacionalnog eksperimenta, koje Karahasan proziva po imenu . Ali trebamo samo da se sjetimo tog neobičnog konsenzusa liberalnih intervecionista i neokonzervativaca o invaziji na Irak, i loših planaka koje su objavili samo da bi postali poznati, kako bismo čuli odjek Karahasanove poente petnaest godina kasnije. Sposobnost jezika da istražuje i donosi ljudski sud je redovno odbačen zbog njegove regrutacije u službi prostog političkog interesa.

S obzirom na Karahasanovu akutnu bol zbog razaranja njegovog grada, možda je neugodno navesti da je druga knjiga na engleskom koju je objavio Connectum, *Black Soul*, ratni roman. Ova knjiga je putovala zaobilaznom rutom do zemlje porijekla. Pisac je prvo objavio verziju na bosanskom jeziku u SAD-u, a zatim u Bosni i Hercegovini prije nego što je objavio prijevod Faruka Rahmanovića na engleskom jeziku, koju je Connectum potom kupio. *Black Soul* je dragocjen zbog svoje jedinstvene perspektive koju pruža: Muslimanski borci koji brane Sarajevo i doživljaji izbjegličkog i iseljeničkog života u SAD-u. Rahmanovićeva priča je podijeljena između brutalnog rata na vrhovima oko Sarajeva i hladnih kanjona nekada, gdje glavni lik traži azil. Zbog odsustva nade za internacionalnom intervencijom, glavni junak kreće u potragu za mitskim američkim obećanjem—idealno odgojenim.

Rahmanović je služio u odbrani Sarajeva, zajedno sa grupom policajaca, djece, idealista, bivših saveznih vojnika, krijumčara oružja i razbojnika. Njihova propalnost je obuhvaćena u prvom dijelu romana, dok Rahmanović prati neregularnu jedinicu tokom finalne zimske misije slabljenja srpskih položaja iznad grada. *Black Soul* tretira fizičko nasilje priče sa mješavinom odvajanja od video igrice i intimnih posljedica nepoznatih u većini fikcija, sugerirajući to da je Rahmanović strahovito dobro poznao rat. Glavni lik, koji svjedoči ubistvo svoje porodice, primjećuje kako jedan od zločinaca povraća nakon pokolja. Jedan od njegovih ljudi, spotičući se o mrtve neprijatelje, postaje nasilno bolestan i emotivno izbezumljen. Likovi autora su osakaćeni i ubijeni, a oni koji prežive su psihički uništeni.

Centralni lik je Hamza, teško ranjen u o?ajnoj misiji na planini. Njegovi roditelji ga šalju preko Jadrana do Italije a potom u ?ikago, gdje razmišlja o ratu i njegovim traumama. Pronalazi stan i posao, pretuku ga lokalni nasilnici i upoznaje finu djevojku. On je ina?e izoliran u ameri?koj divljini–simpati?an portret posttraumatskog stresa i izbjegli?ke nevolje–i nije sasvim jasno kuda ?e nas pri?a odvesti, napetost koju Rahmanovi? drži do samog užasnog kraja.

Osnovna narativna struktura romana *Black Soul* je mašta o osveti;možda Rahmanovi? prilago?ava razra?enu vjersku mistiku nasilnih filmova Johna Woo-a svojim bosanskim likovima i sredini. Teško je zamjeriti konvencionalno zadovoljavaju?em ako se tragi?ni svršetak ina?e moralno složene pri?e prožima kroz tako neobi?nu geografije i likove. Od Sarajeva, preko Rima, do ?ikaga, Rahmanovi? oštro prikazuje svoje sporedne likove: nesiguran mladi vojnik; visoka moralna prisutnost Hamzinog oca i enigma njegove majke ro?ene u Americi, koja je prešla na Islam; bogati bosanski emigrant u Italiji koji ?ezne za domom; i ljubazan ali ukleti crni vijetnamski veteran koji smješta Hamzu na zapad ?ikaga. Tek se u ?itanju sporedne uloge Hamzina suština osje?a prazno i izgubljeno. Ali likovi i pri?a, ako ne i struktura su krajnje originalni, i sam Rahmanovi? uspijeva u Karahasanovom moralnom književnom zadatku istraživanja prirode i posljedica rata.

Ono što je Connectum postigao sa ove dvije knjige je izuzetno i vrijedno hvale. Mlada sarajevska ku?a je objavila glasove bosanskih muslimana za širu javnost. To što je Connectum uradio bez urednika kojima je engleski maternji jezik i bez globalnog distributera pokazuje samouvjerenost u vlastiti književni sud te nesvakidašnji na?in pronalaska šire publike. Za sad ove knjige i njihovi autori možda ostanu ograni?eni na internacionalnu zajednicu u Sarajevu i ve?im gradovima Bosne i Hercegovine. Ali sa europskim težnjama zemlje, to ne?e ostati slu?aj. Nadajmo se da Connectum prona?e partnerskog izdava?a i distributera koji je spreman da podnese rizik sa budu?im prijevodima i originalnim glasovima iz Bosne i Hercegovine i ostatka Balkana. Naša literatura ?e biti bogatija, a ova vrijedna nacija ?e samo imati koristi od truda.

Black Soul

Ahmet M. Rahmanovic

Prijevod na engleskom, Faruk Rahmanovic

Connectum (Sarajevo) 2010, 24.00 KM (\$16)

Sarajevo: Exodus of a City

Dzevad Karahasan

Prijevod na engleskom, Slobodan Draculic

Connectum (Sarajevo) 2010 20.00 KM (\$13)

Pregled prvi objavljen 20. decembra 2010. u *Dissentu*.

James Thomas Snyder je prevodilac *Justice in a Time of War*, švicarski novinar Pierre Hazanove historije jugoslavenskog suda za ratne zlo?ine. Radi za NATO u Briselu. Mišljenja koja su navedena ovdje su njegova.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative

---

Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.